

החזון הקולקטיבי: תפקיד שיח המדיה בעיצוב עתיד חברתי משותף

מוטי נייגר

תקציר

המאמר טוען כי למושג המבוסס "זיכרון קולקטיבי", הנוגע לתפיסת עבר משותף, יש מושג-מראה המקביל מן הבחינה הטמפורלית, "חזון קולקטיבי" (Collective Vision), שעניינו האופנים שבהם חברה מגדירה את עצמה באמצעות התבוננות בעתיד. המאמר יוצר מסגרת תאורטית להבנת המושג מתוך הבנתו כשיח, מתווך מדיה בעיקרו, הפונה אל העתיד והמכיל את הפנטזיות, את הפחדים, את המאווים, את הדאגות ואת החלומות של הקבוצה החברתית. המאמר מתחקה אחר תהליכי הבניית "החזון הקולקטיבי" וקושר בינם ובין תופעות לשוניות בשיח התקשורת: בין החזון כתוצר חברתי-פוליטי לפעולות דיבור הצהרתיות והתחייבותיות; בין הקונקרטיזציה של החזון במדיה לשאלות של מודאליות אפיסטמית ודאונטית; בין ההבניה כנרטיב לאמצעי הערכה ומודוסים איריאליס (Irrealis – המתניחסים לאירועים ומצבים שאין להם קיום במציאות). בין אפיונו של החזון כפונקציונלי עבור הקהילה לעמימות בשיח; בין החזון כתהליך דו-כיווני לאופני ביטוי בלקסיקון ובתהליכים של קידוד אידאולוגי. המושג "חזון קולקטיבי" מודגם באמצעות שימוש בשיח מהדורות החדשות בערוץ השני (אפריל-יולי, 2009) כשהחיבור בין התאוריה להדגמה מציע קריאה ביקורתית ב"חזון הקולקטיבי" הישראלי תוך הצבעה על השימוש הפוליטי בחזון זה.

מילות מפתח: שיח המדיה, זיכרון קולקטיבי, חזון קולקטיבי, טמפורליות, אידאולוגיה, תקשורת, פוליטיקה, פעולות דיבור, מודאליות.

מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות (בבא בתרא, דף יב ע"א-ע"ב).

"ואילו עכשיו רוחש הלילה באורות מדויקים. ובין גורדי השחקים של הסיטי, הנפילים של מתחם עזריאלי שראשם בשמיים, והמגדל הנישא ליד בורסת היהלומים, מסתמנים מסכים של פרסומות צבעוניות המתחלפות בכותרות החדשות, ורגליהן החטובות להפליא של צעירות קצוצות-שיער המגיחות ממכונות-כביסה וממדיחי-כלים נהפכות לידיעות על איומי הגרעין של איראן" (אברהם ב' יהושע, "אש ידידותית", עמ' 336).

הקדמה

השאלה "מה צופן העתיד?" מעסיקה את החברה ואת האנשים המרכיבים אותה באופן יום-יומי. השאלה יכולה לגעת בטווח הארוך ובנושאים הרי-גורל ברמה הקולקטיבית (למשל מה יקרה לקונפליקט הישראלי-פלסטיני לאחר חתימת הסכם בין-לאומי). או בהכרעות משמעותיות ברמה הפרטית (למשל אם להקים את ביתי באזור מסוים). עם זאת שאלת העתיד יכולה להתעורר גם ביחס לטווח הקצר ולגעת בנושאים טריוויאליים (למשל היכן כדאי לבלות את החופשה הקרובה).

אף שלשיח העתיד (Neiger, 2007) משמעות רבה ביום-יום, נדמה שכמעט שלא ניתנה לו תשומת לב במחקר, ובפרט לא נחקרו האופנים שבהם הוא מיוצר ובא לידי ביטוי באופן ציבורי. זאת ועוד, אם זה שני עשורים רבו המחקרים שבדקו כיצד התקשורת מטפלת באירועים מן העבר הרחוק וכיצד היא מעצבת את הזיכרון הקולקטיבי, הרי מעטים המחקרים שבחנו כיצד פונה שיח התקשורת לעבר העתיד בכלל ולעבר העתיד הרחוק או הלא-נודע בפרט.

מטרת מאמר זה להציע מסגרת תאורטית לדיון בשיח התקשורת הפונה לעבר העתיד הקולקטיבי מתוך הנחה כי לתקשורת תפקיד פוליטי ותרבותי חשוב לא רק באופן שבו קבוצה תרבותית-חברתית מגדירה את זהותה באמצעות התבוננות אחורה, אל העבר, אלא גם באמצעות התבוננות לעתיד. במאמר אפתח מושג חדש – "חזון קולקטיבי" (Collective Vision): שיח, מתוך-מדיה בעיקרו, הפונה אל העתיד ומכיל את הפנטזיות, את הפחדים, את המאווים, את הדאגות ואת החלומות של אותה קבוצה. בחיבור כל אלו החזון הקולקטיבי הוא האופן שבו קבוצה חברתית מסוימת רואה ומגדירה את עתידה המשותף. במקרה הישראלי הפנייה לעבר העתיד נוגעת בחלקה הגדול בגורלו של הקונפליקט האזורי, אך כחלק מהאנושות שיח העתיד נוגע גם בהתפתחויות בתחום האקולוגי ובתחום הרפואי (התחממות/התקררות כדור-הארץ; מגפות, הצפות ואסונות טבע; תרופות שיביאו מזור לאנושות וכדומה) או בתהליכים ותוצאותיהם בתחום הטכנולוגי והכלכלי (דוגמת באג 2000 ואיומים על התמוטטות המוסדות הפיננסיים מחד גיסא ו"הבית החכם" שינהל את עצמו ואנרגיה ירוקה מאידך גיסא). הטענה הבסיסית היא ש**שם שהמדיה משמשת סוכן של זיכרון קולקטיבי, כך היא משמשת סוכן של חזון קולקטיבי**. כמובן, המדיה אינה הגורם היחיד בעיצוב החזון, אלא הוא מתגבש גם במערכות פוליטיות וכלכליות, אך בכל זאת יש לה תפקיד חשוב הן כבמה שממנה נשמע החזון הקולקטיבי מפי שחקנים פוליטיים שונים והן כשחקן עצמאי וכמגבר לפרטים מסוימים בתוך החזון ולהשמטה של אחרים בתהליך של הבניית מציאות. לעיצוב חזון קולקטיבי ולהבניה תרבותית-חברתית שלו משמעויות נרחבות שחלקן ניכרות בעיצוב השיח הפוליטי, בשרטוט גבולות פתרונות לקונפליקטים ובארגון "הסדר העולמי" בדעת הקהל. זאת ועוד, צריך לראות כי כמו במקרה של הזיכרון הקיבוצי כך במקרה של החזון הקולקטיבי אפשר לדבר על השיח של החברה הגדולה (הלאומי, הממלכתי) ושל קבוצות חברתיות שונות בתוך אותה חברה, המבנות חזון דומה או פרטיקולרי, מקביל, עצמאי או מתנגד לעומת החזון הלאומי (ראו בהרחבה בחלקים העוסקים בפונקציונליות ובנרטיביות של החזון הקולקטיבי).

קורפוס המחקר

מטרתו העיקרית של המאמר היא להציע מסגרת תאורטית למושג "חזון קולקטיבי" ולעיסוק בשיח העתיד, אך הוא מבקש גם להדגים דפוסים שונים בשיח ולא רק לעסוק בהם באופן מופשט. לפיכך אבקש למקד את הדוגמאות בקורפוס סגור המבוסס על כלי תקשורת מרכזי אחד בתקופה מרכזית אחת. מאמר זה יבחן את מהדורת החדשות המרכזית של ערוץ 2, המשודרת בין 20:00 ל-21:00, ולה אחוזי הצפייה הגבוהים בישראל. תקופת המדגם היא 100 הימים הראשונים לממשלת ישראל ה-32 בראשות בנימין נתניהו: מ-1 באפריל 2009 ועד 8 ביולי 2009. תקופה זו נבחרה מכיוון שבה אין צפייה לאירועים גדולים (כמו בחירות בישראל או בארה"ב; מתיחות

שתוביל למלחמה או ועידות שלום) מתוך ניסיון להימנע מלהתרכז בתקופות שבהן "אירוע עתידי" מטיל צל לאחור על הצהרות המנהיגים. בתקופת המדגם נעו שיעורי הצפייה במהדורת החדשות המרכזית של ערוץ 2 בין 15.6 ל-17.6 אחוזים מכלל משקי הבית בישראל (הוועדה הישראלית למדרוג, 2009), עובדה שמיקמה את המהדורה דרך קבע בצמרת התכניות הנצפות בישראל באותם שבועות (לשם השוואה: בשבוע הראשון של המדגם התכנית שעמדה בצמרת טבלת הרייטינג הייתה "האח הגדול", ששיעור הצפייה בה היה 17.1 אחוזים). זאת ועוד, המהדורה המרכזית מופצת גם באמצעים דיגיטליים, והיא נצפית גם מחוץ לשעות השידור בלוח המשדרים (אברבך, 25 בפברואר 2010).

בסך הכול נותחו 104.5 שעות (מהדורות יום שישי ארוכות יותר, ובערבי חג היו כמה מהדורות קצרות יותר). המאמר מתרכז בשפה המילולית ולא בזו החזותית, ומחקרים בעתיד יצטרכו לעמוד על השיח המולטי-מודאלי ועל הקשרים בין הצד הלשוני לוויזואלי. הניתוח התבסס על איתור הביטויים הנוגעים לעתיד, בעיקר אלו הנוגעים בסכסוך האזורי, הן אלו שמקורם באנשי התקשורת והן אלו שמקורם בפוליטיקאים ואנשי צבא שהתקשורת משמשת להם במה. הפנייה אל העתיד באה לידי ביטוי בשפה: פעלים בזמן עתיד ("ראש-הממשלה יודיע"), תארים ופעלים ספקולטיביים ("צפויה העלאת מחירים", "מעריכים כי הרשות הפלסטינית תפעל"), ותגי זמן המצביעים על התרחשות צפויה ("מחר – שביתה בבתי הספר"). עם זאת, במקרים רבים, כפי שידגים מאמר זה, לשון החדשות מסווה את הפנייה אל העתיד באמצעות ההווה המתמשך המקובל כמוסכמה בלשון החדשות ("באיראן מפתחים טיל חדש"), כשהזמן המהותי שאליו פונה פריט החדשות הוא העתיד (העלום), והמשמעות העיקרית שלו אינה התהליך המתרחש היום אלא השלכותיו. זאת ועוד, יש להתבונן בתופעת שיח העתיד גם באמצעות מושגי "הרטוריקה של האובייקטיביות" (רועה, 1994; כהן ורועה, 1998) המציעים כי שפת התקשורת רווית אידאולוגיה זו מתווכת לקהל באמצעות כלים לשוניים המסווים את ההטיה ואת הבעת העמדה, דוגמת שפה המשתמשת במושגים הנתפסים ניטרליים, "שיח מאוזן" המביא כמה נקודות, ולשון המבקשת להיצמד לעובדות. "הרטוריקה של האובייקטיביות" בולטת במיוחד בשיח העתיד מכיוון שברור שבסופו של דבר כל טיפול עיתונאי הנוגע בעתיד הוא ספקולטיבי (אף כי ברמות ספקולציה שונות). עניין זה נקשר למושג בולט נוסף שיבוא לידי ביטוי בדברים להלן, והוא מושג המודאליות, הבוחן את היחס בין הטקסט ובין המציאות, וכיצד מבנה הטקסט ומבנים הדוברים את סמכותם כמי שמשקפים את המציאות "כפי שהיא" (בשני עניינים אלו – רטוריקה של אובייקטיביות ומודאליות – ראו במאמרה של מיכל חמו בגיליון זה).

תשתית מושגית

חוקר מדע המדינה הרולד לאסוול (Lasswell, 1941) קובע במאמרו הקלאסי משנת 1941 על מדינת הקסרקטין, הנשלטת בידי מומחים לאלימות, כי "כל בני האדם מושפעים מאוד מציפיותיהם ומרצונותיהם. אנו מתזמנים את צרכינו ואת מאמצינו הספציפיים מתוך מידה של התחשבות ביעד שיש לנו תקווה סבירה להשיג. לפיכך כאשר אנו מתנהגים באופן רציונלי, אנו שוקלים גרסאות חלופיות של העתיד ומבהירים ציפיות ביחס לעתיד, החבויות לעתים כה קרובות בתחום הניחוש הסתום. העיסוק במדעי החברה, כמו בכל תחום מיומנות אחר בחברה מושפע בהכרח במידה זו או אחרת מהשקפותינו על התפתחות העתיד" (לאסוול, 1941: 36). בהמשך

המאמר עוד אחזור לתפקידם של אנשי הצבא בביסוס תרחישי עתיד קיצוניים, אך הציטוט לעיל ממחיש את חשיבות העתיד באופן שבו אנשים וחברות פועלים בהווה.

בבסיסו של מאמר זה עומדים מושגי העיתונאות (journalism) ואופן ביטוי הזמן בנרטיבים חדשותיים (Barnhurst, 2011; Patterson, 1998), כשהמדיום ולחצי הזמן בהפקה (הדד-ליין) משפיעים על הטקסט העיתונאי (Reich & Godler, 2014). ואף כי בהגדרות המילוניות ובחשיבתנו הרגילה על המושג "חדשות" אנו נוהגים לראות במושג דיווח על האירועים האחרונים (News, 2014), הרי חוקרים רבים הראו שטווח הזמנים בחדשות רחב. בעיקר זכו להתעניינות מחקרית פרטי חדשות הנוגעים לעבר המשותף, כשהחוקרים מציינים את האופנים השונים שבהם פועלת המדיה כסוכנת של זיכרון קולקטיבי, קרי: מבנה את אירועי העבר, רותמת אותם לצורכי ההווה ומשתמשת בהם כהקשר וכקנה מידה להערכה ולהבנה של אירועים אקטואליים (Edy et al., 1999; 2014).

מול מחקרים אלו בחנו חוקרים אחרים את האמצעים המשמשים את התקשורת לדווח על תחזיות והערכות לעתיד (Jaworski et al., 2003a; 2003b; 2004; Marriott, 2007; Neiger, 2007), כלומר ידיעות המתמקדות בשאלות "מה עומד לקרות?" או "מה יכול לקרות?" ולא רק בשאלה "מה קרה?". גרוסין (Grusin, 2010) טען כי התקשורת האמריקנית מרבה לעסוק בתיווך העתיד (premediating), וכי מגמה זו הוחרפה לאחר אירועי 11 בספטמבר 2001 מתוך ניסיון למנוע טראומה נוספת. אודו (Oddo, 2013) מתמקד באמצעים המילוליים והוויזואליים המשמשים את התקשורת כדי להבנות את ההקשר של אירועי עתיד בתקשורת במה שהוא מכנה Precontextualization. נייגר (Neiger, 2007) הציע למיין את שיח העתיד לארבע רמות ספקולציה על-פי טווח הזמן שאליו מכוונת הידיעה (קצר, בינוני או ארוך) וסוג המקורות שעליהם נסמכים (ממדידות מדעיות ועד דיווחים של בעלי אינטרסים על הצפוי להתרחש): רמה ראשונה – עתיד צפוי (רמת השערה נמוכה דוגמת דיווחים על "גשם צפוי בהרים" או "בעקבות התחזקות היורו צפויה עלייה במחירי המכוניות האירופיות"); רמה שנייה – הערכה מבוססת (רמת השערה בינונית, דיווחים דוגמת "לקראת השלמת הנסיגה מלבנון – הממשלה תאשר היום תקציב להיערכות קו העימות"; "מחר תושבת לשעתיים מערכת החינוך"), רמה שלישית – הערכה בלתי מבוססת (רמת השערה גבוהה הנוגעת בטווח הארוך); רמה רביעית – העתיד העלום (רמת השערה גבוהה מאוד הנוגעת בין השאר בתרחישים הגרועים מכול). נייגר הראה כי אף ששיח העתיד שכח בעיתונות הישראלית במידה זהה לאורך כל שנות מחקרו (1985-2003), הרי אפשר לראות שוני ברמת הספקולציה, כשזו עולה לאורך השנים. במחקר שהשווה את העיתונות המודפסת לעיתונות המקוונת בישראל הציעו טנבוים-ויינבלט ונייגר (Tenenboim-Weinblatt & Neiger, 2015) כי השימוש בעתיד נפוץ יותר בנרטיבים חדשותיים בעיתונות המודפסת הנוטה לעסוק בפרשנות ובסיקור השלכות אירועים, ואילו עיתונות הרשת נוטה להתרכז במה שנחשב תפקיד מסורתי של העיתונאות, קרי, דיווח חדשותי על האירועים האחרונים שהתרחשו.

בין "זיכרון קולקטיבי" ל"חזון קולקטיבי"

המושג "חזון" נבחר בקפידה מכיוון שהוא מכיל כמה שכבות שאת כולן אבקש להדהד. כמו "זיכרון קולקטיבי" הנתפס כמטפורה כך "החזון הקולקטיבי" עניינו פעילות מוח אנושית: הראייה (ובאנגלית זוהי אותה מילה בדיוק: vision), רק שבמקום הזיכרון, הנקשר בקונקרטיזציה ובהמללה של העבר, החזון מתקשר באותו האופן אל העתיד. בעקבות כתבי הקודש ביהדות ובנצרות המושג "חזון" טעון במשמעויות של אפוקליפסה וקטסטרופה מחד גיסא ושל נחמה וגאולה באחרית הימים מאידך גיסא. משמעויות אלו נקשרות בשיח התקשורת העוסק בעתיד הנוטה לעתים לעסוק בתרחישים הגרועים מכול (אפוקליפסה) ולעתים נדירות באוטופיה. לאחר מכן, בעקבות הפילוסופיה המודרנית, נקשר המושג "חזון" גם ברעיון הקדמה והחתימה להפנות את המבט מן העבר אל עבר האופק, עם הכרה בכך שזוהי הבניה חברתית בפילוסופיה המבקרת את המודרניות. גם משמעויות אלו מהדהדות ב"חזון הקולקטיבי", בעיקר כשהשיח נעשה אוטופי/דיסטופי סביב טכנולוגיה. מאז מפנה המאה נראה שהמושג "חזון" אינו שייך עוד רק למנהיגים דגולים אלא נהפך לנחלת הכלל. בעידן המסחרי גם חברות עסקיות מתבקשות לשרטט עבור הלקוחות שלהן את החזון שלהן (יעדים ותפיסת תפקיד). יתרה מכך, גם אנשים פרטיים בתוך החברה (society) נדרשים לשווק את עצמם כמוצרים מסחרים ולבנות designed self (Strenger, 2004), ומתוך כך מתבקשים לנסח את חזונם: הצהרה המחברת נרטיבים על מקומם בעולם, ייעודם ויעדיהם. מכאן אפשר לראות שהמושג על רבדיו השונים – האפוקליפסה השלילית, הקדמה החיובית, ההבנייתיות והמסחריות – כולם משרתים את מורכבות המושג ויתבטאו בהצגתו.

כאמור, מחקרים מעטים למדי עוסקים באופן פניית התקשורת בכלל והחדשות בפרט אל עבר העתיד, ואילו השדה המפותח יותר הוא מחקר הזיכרון הקולקטיבי, האופנים והמנגנונים שבהם פונה התקשורת אל העבר ומבנה את האופן שבו החברה תופסת אירועים חשובים בתוכו. לפיכך אני מבקש לשאוב מתוך ההמשגה העשירה של שדה המחקר העוסק בזיכרון מתווך-מדיה את העקרונות והאפיונים שהפכו את המושג "זיכרון קולקטיבי" למורכב ומעניין מחקרית ולבחון באמצעותם כיצד התקשורת מבנה את "החזון הקולקטיבי" באמצעות שיח העתיד. הטענה היא כי "החזון הקולקטיבי" הוא מושג-מראה למושג "זיכרון קולקטיבי", הנוגע גם בעברו השני של הספקטרום הטמפורלי. אמנם אפשר לטעון להבדל מהותי בין ייצוגי העבר ובין ייצוגי העתיד בחדשות, מכיוון שאירועי העבר כבר התרחשו והסתיימו ואילו "אירועי העתיד" הם מדומיינים וספקולטיביים, אולם אטען כי אף שיש טעם לזכור ולהזכיר את ההבחנה בין עבר לעתיד בעת הניתוח, הרי אלו גם אלו הם הבניות מדיה, וככאלה הם ייצוגים הבאים לידי ביטוי בשיח מילולי וחזותי הניתן לניתוח בכלים דומים, ומכאן אפשר גם לגזור גזרה שווה ביניהם. קרי, גם ייצוגי העבר במדיה אינם מתארים את "העובדות כפי שהן" באופן אובייקטיבי אלא הם תוצר של הכרעות סובייקטיביות הן בשאלה אם להזכיר בכלל אירוע מסוים ואם כן אילו חומרים ייכנסו לסיפור מסוים ואילו יישארו בחוץ, והן בעניין ארגון הסיפור גופא (מה יבוא לפני מה, אילו מילים ישמשו לתיאור הדמויות ומעשיהן). היידן ווייט (White, 1974), שדן ב"טקסט ההיסטורי כמוצר ספרותי", טען כי "קיימת רתיעה כללית מלהתייחס לנרטיבים היסטוריים כאל מה שהנם בראש ובראשונה, דהיינו, מְבָדִים מילוליים (verbal fictions), אשר תוכנם הוא פרי ההמצאה לא פחות

משהוא פרי הגילוי, ואשר לצורותיהם יש יותר מן המשותף עם מקבילותיהם בספרות מאשר עם אלה שבמדעים". בהמשך לגישה זו מאמר זה יגזור גזרה שווה בין הבניית הזיכרון הקולקטיבי לחזון הקולקטיבי – שניהם "מבדים מילוליים" בעלי משמעות תרבותית וחברתית.

נייגר ועמיתיו הציעו בספרם חמישה עקרונות המפרקים את הדינמיקה של יצירת הזיכרון הקולקטיבי באמצעות הגדרתו כך: הזיכרון הקולקטיבי הוא תוצר חברתי-פוליטי העובר קונקרטיזציה (בין השאר במוצרי מדיה) ומובנה כנרטיב פונקציונלי עבור הקהילה, כשתהליך זה הוא מתמשך ודו-כיווני (Neiger et al., 2009). המאמר ישתמש בפירוק זה של מושג החזון הקולקטיבי כדי לבאר ולהדגים אותו. בפרק המסקנות יעמוד המאמר על ההשלכות של הבניית החזון הקולקטיבי על השיח בכלל ועל זה הפוליטי בעתות משבר בפרט.

חמשת העקרונות של החזון הקולקטיבי

1. החזון הקולקטיבי הוא תוצר חברתי-פוליטי

קבוצות חברתיות ופוליטיות שונות מציגות כל אחת חזון אחר לעתיד ומתוות את השביל בו יש ללכת כדי להגשים אותו אליו זאת מתוך הערכה שונה ללקחי העבר וסכנות ההווה. כשם שזיכרון קולקטיבי אינו מעיד על עבר אותנטי משותף אלא על העבר הנזכר במסגרת הקהילה, תוצאה של משא ומתן תרבותי שבאמצעותו מתחרים סיפורים שונים על מקומם בהיסטוריה (Sturken, 1997), כך החזון הקולקטיבי אינו מעיד כי חוט מקשר ישירות בין ההווה של הקבוצה הכוללת את האישים הבולטים בה והתנהלות הפרקטית (החברתית-הפוליטית) שלה ובין העתיד: החזון ומימושו. כך לשם ההפשטה יכול בכיר בצד הישראלי להכריז כי ישראל שואפת ליחסי שלום עם השכנים, אך בפועל לדחות ניסיונות למשא ומתן כזה. עם זאת הצגת חזון קולקטיבי כזה מאפשרת לקבוצה להמשיך הלאה מכיוון שאינה נתפסת בעיני עצמה כמי שדוחה את רעיון הפיוס.

כדי להבין שהחזון הקולקטיבי הוא תוצר חברתי-פוליטי צריך להבין שמול חזון שמתגבש כחזון קולקטיבי במדיה שמשמיע הממשל ומנסה להבנות כקונצנזוס עומדים חזונות אחרים שגיבשו אישים או ארגונים אחרים בהווה ובעבר והם מהווים אלטרנטיבה לחזון של הממשל. בלי להיכנס לעומק הדברים אזכיר כי טרם ממשלת נתניהו עמדו הצעות רשמיות שגובשו במשא ומתן בין ישראל לפלסטינים בתיווך אמריקני ואירופי כמו הסכם אנאפוליס (המזוהה עם ממשלת אולמרט ולבני) או מפת הדרכים (המזוהה עם אריאל שרון), או הצעות של ארגונים לא ממשלתיים (דוגמת הסכם ז'נבה, בהובלת הזרמים המתונים בצד הישראלי והפלסטיני ובהם שרים לשעבר בשני הצדדים) והצעת הליגה הערבית משנת 2002 (הצעה שלפיה ישראל תיסוג מכל השטחים כולל רמת הגולן ומזרח ירושלים וכל מדינות ערב יכירו בה, הצעה שלא עלתה לדיון בישראל). מכאן אפשר להבין את החזון הקולקטיבי כרעיון פוליטי שמקבל משמעות כמסגרת-על פוליטית, שחלים עליה הכללים של קידום מסגרות בתקשורת (Wolfsfeld, 1997; 2004). כלומר זהו רעיון שאפשר להבין בשני ממדים: ממד הנגישות (מי רשאי להופיע בתקשורת ולקדם מסגרת) והממד התרבותי (איך הוא יכול למסגר את הסיפור ולספר אותו, כמה שליטה יש לו במסר). חשוב להדגיש, אף שייתכן שזה שקוף בשיח, כי אף מנהיג פוליטי אינו מכריז שחזונו הוא מלחמה. כל המנהיגים מדברים על השלום, והשאלה היא באילו תנאים ואם תנאים אלו משמעותם קידום לעבר פתרון או תחזוק "תהליך" ללא כוונה להתגמש, כשהמשמעות המעשית אינה חותרת לשלום.

"החזון הקולקטיבי" שמטפחת המדיה במקרה הנבחן במאמר זה הוא שילוב בין "החזון המוצהר" והגלוי של הממשלה ובין תמונת העולם האלים שאותו אנו מכירים ממחקרי תקשורת (Gerbner & Gross, 1976). נתבונן לרגע בדיונים הגלויים של מדיניות הממשלה כפי שעולים בתקשורת כתוצר פוליטי-חברתי: כבר בראשית הדרך, ביומה הראשון של הממשלה (1 באפריל), הושמעו בתקשורת דבריו של שר החוץ החדש, אביגדור ליברמן, ולפיהם יש מתווים שונים לחזון עתידי ולכולם משמעות פוליטית:

יש מסמך אחד שמחייב אותנו, ולא מדובר בוועידת אנאפוליס [משנת 2007, שם ייצגו את ישראל ראש הממשלה אולמרט ושרת החוץ לבני, ובה הוכר לראשונה על-ידי שני הצדדים בנוסחה של שתי מדינות לשני עמים. מ"נ] – אין לזה שום תוקף. כשעברנו על קווי היסוד, אמרנו שאנחנו מכבדים את כל ההסכמים ואת כל ההתחייבויות של הממשלות הקודמות, משום שבמדינת ישראל יש רציפות שלטונית. אני הצבעתי נגד "מפת הדרכים" בממשלה [מסמך שהציג נשיא ארה"ב בוש בשנת 2002 והוכר על-ידי אריאל שרון וממשלתו. מ"נ], אבל זה המסמך היחיד שאושר בממשלה ובמועצת הביטחון... זו החלטה מחייבת, גם את הממשלה הזאת. ממשלת ישראל מעולם לא אישרה את אנאפוליס.

מעניין כי דבריו של ליברמן נטועים בהצבעות שלו בעבר ובהחלטות של ממשלות קודמות ובהווה המתמשך (המצב החוקי הקיים בזמן הממשלה הפועלת באותה העת), אך משמעותם נגזרת מכך שהיא נוגעת לתכניות-האב של הממשלה והתחייבות לכוונותיו בעתיד. קרי, הפעלים פונים לעבר – בוועידה ייצגו את ישראל; בה הוכר לראשונה – אך העיסוק הוא בחזון העתידי של הממשלה המכהנת. מכאן שרוב שיח הפוליטיקאים הנוגע בעתיד משקף פעולות דיבור התחייבותיות (commissive).

זאת ועוד, בדוגמה זו כמו באחרות שיבואו להלן בולט התפקיד של התקשורת כבמה עבור הפוליטיקאים, כלומר מתווכת של פעולות דיבור בזירה הציבורית (ראו, לדוגמה, מאמריו של קמפף על התנצלויות) ולא כמי שמעצבת אותם, אף שאפשר לטעון שגם ההחלטה מהם "הדברים בשם אומרם" שיובאו לפני הצופים היא חלק מהרטוריקה של האובייקטיביות.

יומיים לאחר הכרזת הממשלה, בתקופה שהוגדרה כבחנית המדיניות (policy review) – עד שנתניהו יכריז עליה בנאום רשמי – הודיע הכתב המדיני אודי סגל (4 באפריל):

לנתניהו תהיה הזדמנות להסביר מי מוביל את מדיניות החוץ, הוא לא התייחס עד כה להצהרות שר החוץ ליברמן, נתניהו הבטיח לקדם תהליך אחר, זה יהיה לא אנאפוליס של אולמרט ולבני וגם לא מפת הדרכים שעליה דיבר ליברמן, זה לא רלוונטי, רק נתניהו יקבע, אמר יועץ קרוב שלו.

הכתב בארה"ב הביא לאחר יומיים תגובת נגד לליברמן: "אובמה נגד ליברמן: 'אני מחויב לאנאפוליס... ארה"ב תומכת בכל לב בפתרון שתי המדינות ישראל ופלסטין'". נראה שמבחינה טמפורלית העדפה של לשון החדשות גם כשהדברים נוגעים בעתיד והיא ההווה המתמשך – "אני מחויב לאנאפוליס"; "ארצות הברית תומכת" – המחבר דברים שנשמעו בעבר, תקפים בהווה ומכוונים למה שעומד או צריך לקרות בעתיד. גם בהמשך – עוד טרם פרסום עמדתו הרשמית של

נתניהו – האלטרנטיבות וההקשרים השונים של החזון עמדו בחזית: בערב יום הזיכרון לחללי צה"ל (28 באפריל) בריאיון עם נשיא המדינה אמר שמעון פרס:

קודם כול רה"מ אמר שהוא יכבד את ההתחייבויות הקודמות ויחדש את המו"מ. בהתחייבויות הקודמות, במפת הדרכים, יש שתי מדינות. אבל אני גם מבין את רה"מ. זה לא עניין מה דעותיו, אלא גם מה המצב המציאותי מחוצה לנו. המצב הריאלי ידפוק על דלתה של הממשלה, תיפתח הדלת, וכולם יסתכלו ויראו את המציאות החדשה.

ב-14 ביוני, כחודשיים וחצי לאחר הקמת הממשלה, נאם נתניהו את נאומו החשוב, נאום החזון שלו ("נאום בר-אילן") שבו הודיע כי הוא מוכן לפתרון "שתי מדינות לשני עמים", אך הפרשנים הדגישו את ההסתייגויות של ראש הממשלה מהנוסחה הזו בדברים המדגישים את החזון כתוצר פוליטי-חברתי:

עם זאת, היה זה נאום טוב מאוד – נאום מדיני, ימני, מובהק ובו שידר נתניהו נינוחות. בתוך הנאום הזה היה "איי" קטן של מחויבות, שנתניהו עצמו הסביר אותה כי בעולם קורים דברים, יש אילוצים ואנחנו צריכים להתאים את עצמנו, כדבריו. ראש הממשלה הזכיר פעם אחת בכל הנאום את המונח "מדינה פלסטינית", וביתר המקרים דיבר על "שני עמים", "השטח שבידי הפלסטינים יהיה מפורז".

כל האמור לעיל מדגים יפה כיצד חזון אחד מתחרה במשנהו, והמדיה משמשת במקרה זה בעיקר במה לשחקנים פוליטיים המתחרים על קידום חזונם על ידי פנייה לקהלי היעד השונים (ראה לבנת, תשע"ה). כפי שפירטה לבנת שם, הדובר מתמרח בנאום לא רק בין קהלי יעד שונים אלא גם זהויות שונות כדובר: המנהיג המוערך, המומחה לטרור, האדם הקרוב למורשת היהודית, לוחם הסיירת והאח השכול, ונוצרים בנאום זה פוליפניה ודיאלוג מורכבים מאוד מן הבחינה הלשונית-פוליטית. להשמעת חזון כזה יש בהם פוטנציאל לחיבור בין פעולות דיבור הצהרתיות (declarative) עם פעולות דיבור התחייבותיות (commissive), שיח המבטיח לפעול למען עתיד טוב יותר לצד האפשרות לשנות מציאות בפועל באמצעות מעשים. מכאן נראה שחזון כזה המתווך באמצעות המדיה עומד בזיקה למושג המודאליות הדאוניתית, שמתרכזת בשאלת היחס בין הטקסט ובין מצב עניינים רצוי, וכפי שיידון בהמשך – לא רק במודאליות אפיסטמית ובמצב העניינים המצוי. בתוך המציאות הישראלית נראה שהפונקציה העיקרית של שיח זה היא לפנות פנימה ולאשר את התפיסה הישראלית למציאות הקיימת (ראו גבריאל-נורי, 2013; לבנת, תשע"ה).

2. חזון קולקטיבי עובר קונקרטיזציה

זיכרון קולקטיבי הוא מושג מופשט המשקף ערכים, נורמות ואידאלים. כדי להיות פונקציונלי, עליו לעבור הצרנה, קרי, לבוא לידי ביטוי בצורות מוחשיות. כך מחקרי זיכרון רבים מתמקדים באופן שבו מעוצב, מיוצג ומומחש הזיכרון הקולקטיבי באמצעות אנדרטאות (Young, 1993), מוזיאונים (Katriel, 1993; 1997), שידורי טלוויזיה (Shandler, 1999; Meyers et al., 2009) ועוד.

מטבע הדברים לחזון הקולקטיבי אין בדרך כלל אנדרטאות ומוזיאונים, כשדוגמה ייחודית היא מוזיאון שהקימה עמותה שמטרתה לכונן את בית המקדש מחדש על הר הבית, והיא מציגה את הכלים שישמשו את הכוהנים כשייבנה המקדש. עם זאת החזון עובר הצרנות באמצעות המדיה, שהיא הספקית העיקרית להמחשות אותו עתיד משותף, החל בסרטי קולנוע רבים העוסקים בעתיד רחוק ומאיים (והם רבים מכדי שנמנה אותם: סכנת הרס הכדור על-ידי אסטרואיד, מחלות קטלניות וכדומה). הדרך הבולטת ביותר לעיסוק בחזון הקולקטיבי באופן כמעט בנלי היא המדיה, עד שאפשר לטעון כי לאומיות וקהילה מדומיינת (Anderson, 1983) בנויות לא רק על תפיסת עבר משותפת אלא גם על חזון קולקטיבי.

במקרה הבוחן שלפנינו הקונקרטיזציה של החזון הקולקטיבי מתבטאת במוצרים תקשורתיים. קודם לכן הצגנו את שידור נאומו המנהיגים העוסקים בעתיד (כמו נאום בר-אילן של נתניהו) ובפרשנות שהתקשורת נותנת להם. אך סוג אחר של קונקרטיזציה הוא השיח שמטפחת התקשורת על רמת האיומים על האזרח. ראשית חשוב להדגיש כי בכל 100 הימים (פרט למהדורת הכניסה ליום העצמאות והיציאה ממנו, ועל כך להלן) יש תרחישים העוסקים בגורלו של האזור, הפתרונות, הסיכויים או הסיכונים. הנה דוגמה מתוך דבריו של הכתב הצבאי של "חדשות 2", ניר דבורי, מ-3 באפריל 2009:

האירועים האחרונים [דקירה למוות של ילד בהתנחלות המבודדת בת-עין וניסיון לפיגוע בנגב, מ"נ] – מעלים סברה שאולי יש כאן דרך חדשה, שיטה מתוכננת שהרבה יותר קשה לסכל. רמת האיומים עולה ומערכת הביטחון מתקשה לתת תשובה.

יום למחרת מודיע המגיש: "מה שקורה בסוף השבוע מתחיל להיראות כבר כמו ניסיון ברור להעלות את מספר הפיגועים בישראל". משפטים כאלה המושמעים בתקשורת יוצרים תחושה קשה בציבוריות הישראלית וכך העתיד הנשקף מהם פסימי ואלים כשלמערכות המדינה – שלטון וצבא כאחד – אין תשובות למול עתיד זה. הן המגישים והן הכתבים מתמרנים בין דיבור חד-משמעי על מה שיתרחש בעתיד ("ניסיון ברור להעלות את מספר הפיגועים בישראל"; "יש כאן דרך חדשה, שיטה מתוכננת שהרבה יותר קשה לסכל") לשיח המסתייג מן הוודאות ("מה שקורה בסוף השבוע מתחיל להיראות כבר כמו ניסיון"; "האירועים האחרונים מעלים סברה שאולי"), כלומר החרפה וסיוג לסירוגין של תוקף טענות בטכניקה שמונטגומרי מכנה *push & pull* (Montgomery, 2007, 2008). טכניקה זו נובעת בין היתר מן האופן החופשי שבו בנוייה השיחה באולפן במהלך הפקת השיח החדשותי (ראו מאמרה של מיכל חמו בקובץ זה הנוגע לשיחתיות באולפן החדשות). שיח לא מתוסרט כזה, הבנוי על פרשנות ואילתור, נוצר "תוך כדי תנועה" ויוצר עניין ודרמה תוך שהוא משמש גם למילוי שעות השידור הארוכות בזמן האוויר המוקדש לחדשות.

למחקר יש פריבילגיה שאין לכתבים, והיא להביט באירועים שעליהם דווה ברבות השנים ולהעריך את מהימנות הספקולציה. שלא כתחזית של הכתב, בתשעת החודשים הראשונים לממשלת נתניהו (עד סוף דצמבר 2009) נרצחו בפעולות איבה שלושה ישראלים (כולל מפגיעות קאסם, ירי על חיילים וכדומה), מספר הנמוך במידה רבה מכל תקופה מקבילה בתקופת האינתיפאדה השנייה (מאז שנת 2000), קרי, הפוך לחלוטין מן ההערכות שסיפקו הפרשנים. הכתבים ממשיכים לספק ספקולציות על העתיד ויוצרים את תחושת המצור:

לקראת הפסח הכוננות עולה שוב מחשש לפיגועים ולמרות ההתראות תמיד קיים חשש שלא יהיה מידע מוקדם לפיגוע עממי כמו זה שסיכלו היום בנגב.

ובהמשך מודיע הפרשן הצבאי:

מצוד אחר חוליית טרור של 13 איש בסיני. זו חוליה שמחפשת אחר נופשים ישראלים שממשיכים לשהות בחופי סיני, על אף כל האזהרות. מה עוד צריך לומר, מה עוד צריך להתפרסם כדי שכמה מאות, אולי אלפים בודדים של ישראלים שנמצאים עדיין בסיני יבינו שמדובר ברמת סיכון גבוהה מאוד ויעשו כהמלצת המטה ללוחמה בטרור ויסתלקו משם.

דוגמאות אלו מביאות לחזית את מושג המודאליות בכלל ואת המודאליות האפיסטמית בפרט (epistemic modality), קרי, את היחס שבין הדובר לתוכן דבריו ובעיקר את מידת הוודאות שבה נאמרים הדברים; המחויבות שלו לאמתותם ובמקרה זה להתממשותם; האופן שבו הדובר מזדהה עמם או מסתייג מהם; רמת הדיוק של הדברים ומעמד המקורות ביחס למציאות (Halliday, 1994; Denadale & Tasmowski, 2001). בכל הפרמטרים הללו אף שהעיתונאי כולל בשיח שלו דיבור בטוח (או בהסתייגות מועטה) כלפי העתיד, הרי ברור שאין בידיו כלים לצפות את העתיד. הוודאות שבה מדברים על העתיד בטון בוטח של "האורקל ממדיה" (Neiger, 2007) מסתירה את העובדה שהעיתונאי נעזר במקורות – רובם אינטרסנטיים – המסייעים לו בגיבוש תמונת המציאות, שלצד מחויבותו המקצועית "לייצר את הכותרת" מובילה לדרמטיזציה של המציאות ולפרשנות המנפיקה שיח של הפחדות.

עוד נדגיש שהקונקרטיזציה של פרטי "החזון הקולקטיבי" ביחס לשכנים הקרובים נעשה בצל גדול של האיום הגדול מן המזרח, הטילים ארוכי הטווח והאיום בהשלמת הפצצה האטומית האיראנית. בזה ידון המאמר להלן, וכאן רק כמה ציטטות להדגמה:

בכותרות המהדורה ב-18 באפריל 2009 נאמר: "הפגנת כוח מאופקת ביום הצבא באיראן – עיתון בריטי מדווח כי ישראל נערכת לתקוף את מתקני הגרעין" (בהמשך המהדורה יש הרחבה בנושא זה מפי ניר דבורי).

באולפן שישי ב-24 באפריל 2009 משוחחים הכתב המדיני אודי סגל והפרשן הפוליטי אמנון אברמוביץ בענייני הפלסטינים והפצצה האיראנית:

עכשיו ירושלים מנסה להשתחרר מהזיקה שנוצרה בין הטיפול באיראן לקידום המו"מ עם הפלסטינים, זיקה שנתניהו יצר. הוא אותת שהכול תלוי בעניין האיראני, עכשיו הוא חושב שאסור שיהיה קשר. ישראל נמנעת מלהתייחס למסר הבוטה מוושנינגטון: מהלך עצמאי צבאי ישראלי מול איראן יכול לפגוע בסיוע לישראל ובלי התקדמות בשיחות עם הפלסטינים, נתקשה לגבש חזית ערבית נגד טהרן. האיתות ברור: "אם אתם" אומרים האמריקנים לישראלים "קושרים את האיראנים לתהליך, גם אנחנו יכולים"... האיראנים אומרים שהם לא מתכוונים לבנות פצצה. אם הם לא מתכוונים לבנות פצצה, למה הם צריכים את הטילים?

הדיון באיומים מוביל גם לדיונים בטיפול האפשרי בהם, כמו הדיון בטילים נגד טילים:

את הצורך בטיל החץ משופר מגדיר בעצם האיום האיראני, גם באיראן וגם בסוריה מתקיים תהליך מתמיד של פיתוח או שיפור טילים קיימים... החץ המשופר מנסה להקדים תרופה (חדשות, 7 באפריל 2009).

במקביל דנים גם באיומים על מדינות ידידות. לדוגמה, הציטוט הבא מתוך מהדורת 5 באפריל 2009:

הטיל ששיגרה צפון קוריאה מאיים בטווחו גם על ארה"ב ויכול להגיע עד אלסקה... גם אם באמת מדובר בעוד צעד לקראת הפיכתה של צפון קוריאה לאיום אסטרטגי של ממש על ארה"ב אל תעצרי את נשימתך יונית, הם ודאי ידברו באו"ם על סנקציות, סנקציות מוטלות על צפון קוריאה כבר הרבה מאוד זמן ושום דבר לא קורה.

בהמשך לכך מעניינת בקונקרטיזציה בשיח של האיומים העובדה שרבים מהם נוקטים גישה דטרמיניסטית: ננסה לעצור את הגרעין האיראני/האיום הפלסטיני/הטיל הצפון-קוריאני אך אין למה לצפות.

3. חזון קולקטיבי הוא פונקציונלי

קבוצות חברתיות משתמשות בזיכרון קולקטיבי ובהנצחת עברן למטרות שונות, בין היתר, כדי לתחום את הקהילה ולשרטט את גבולות השייכות. הזיכרון הקולקטיבי מציב מערכת ערכים, ולפיה הקהילה מאשרת את תפיסת עולמה וכך מגדירה מי שייך לקבוצה ומי הוא "אחר". באותו האופן, החזון הקולקטיבי משמש לתחום את גבולות הקהילה, בעיקר בעת בה הנרטיבים הגדולים ביחס לעבר מתפצלים לסיפורים מתחרים ביחס לשאלת האופן שבו יש לתפוס את הזיכרון המשותף. הפרט יכול להתחבר לחזונות שונים שמגדירים מרכיבים שונים בניהול הזהות העצמית (פוליטיקה של זהויות). כך אדם יכול לחשוש כמו רבים מבני ארצו מהתפשטות מגפה מסוכנת, ממוות מפצצה איראנית ומאבדן הזהות היהודית של ארצו, אך בה בעת, ובהשלמה, להתנגד לחזון המציע טרנספר לערביי ישראל ולהסכים לחלוקת ירושלים.

השימוש בחזון קולקטיבי הוא אחד האמצעים הפוליטיים החשובים ביותר. אחד המאפיינים של חזון קולקטיבי בהקשר פוליטי הוא השימוש בערפול כדי שחזון כזה ישמש מטרייה לבוחרים פוטנציאליים רבים ככל האפשר. שימוש במילים כמו "שלום" (כולם רוצים שלום, אבל מה טבעו המדויק?) ו"ביטחון" (הכול מבקשים ביטחון, אך מה הצעדים שיש לנקוט לשם השגתו?) הם מושגי-גג לחזון קולקטיבי פוליטי. גם כשהרזולוציה גבוהה יותר, כמו בחזון כמו "שלום בו שתי מדינות לשני עמים תוך ביטחון למדינת ישראל", אפשר לכסות טווח גדול מאוד של עמדות פוליטיות (ולכן אזרחים/בוחרים רבים). הכשל בחזון כזה הוא יצירת אשליה של חתירה לשלום בשעה שנדרשת מחויבות גדולה יותר מהצהרה כללית (וכמובן, הצד השני הוא "סרבן" מכיוון שהוא לא מסתפק במילים של קבוצת ה"אנחנו"). חלק מהאשליה נוצר בשל העמימות (ambiguities) האופיינית לשיח הפוליטי, הן ביחס לתוכן החזון עצמו מתוך נטייה להימנע ממחויבות גדולה לביצוע, הן ביחס לקהלים – כאן בולט המעבר בין נמענים שונים, כשלכל אחד נעשית פנייה מתאימה (ראו מאמרה של לבנת (תשס"ט) על נאום ההתנתקות ו"העמימות

הממלכתית") – הן מתוך טשטוש הגבול בין זמניות לעל-זמניות, בין מה שקורה כאן ועכשיו או צפוי בעתיד הקרוב ובין מה שעשוי לקרות בעתיד הרחוק.

נדמה שאת המכנה המשותף הרחב ביותר, שמבחינה פונקציונלית ישמש לכלול אזרחים רבים ככל האפשר תחת מטרייה אחת, אפשר להשיג באמצעות בנייה של "איום קיומי" ופיתוח החרדות מפני "אפוקליפסה עכשיו". כאמור, איום כזה הוא האיום סביב האטום האיראני. אזכור האיום האיראני חוזר במהדורות חדשות רבות, אם בציון התקדמות האיראנים בדרכם לפצצה, אם בציון סנקציות בין-לאומיות שיש להטיל עליהם כדי למנוע מהם להשיג את הפצצה, ואם בציון אפשרות שישראל תתקוף את מתקני הגרעין האיראני. כל הנאומים הרשמיים של דוברים ישראלים ובראשם ראש הממשלה, שר הביטחון והנשיא מזכירים את האיום הזה.

אבנר כהן טוען בספרו (Cohen, 2010) כי שלא ככל נשק אחר עצמת הנשק הגרעיני תלויה פחות בתכונותיו הפיזיקליות ויותר במה שחושבים עליו. נשק גרעיני הוא כמעט כל כולו נשק פוליטי הבנוי על דימויים וחרדות, והתובנה הזאת בולטת היום יותר מבעבר:

מה היה קורה לו היינו מסרבים להיות היסטריים ואפוקליפטיים ונשארים רגועים, ברמה הקיומית, כשם שהאיראנים רגועים ביחס אלינו. הרי למרות שהאיראנים משוכנעים שיש לנו נשק גרעיני, והרבה, הם רואים בנו איום צבאי על תוכניתם הגרעינית, אך לא איום קיומי על האומה האיראנית. ראייה אסטרטגית כזאת לא מחייבת את ישראל לתקוף את איראן, משום שהיא אינה איום קיומי (כהן, 25 בפברואר 2010).

בהמשך לטענה שלחזון הקולקטיבי פונקציונליות בהגדרת ה-in-group, מעניין לראות כיצד החזון הזה משמש מנהיגים ישראלים כשהם מופיעים לפני יהודים בחו"ל. כך מדווח כתב ערוץ 2 בארצות הברית, אהרן ברנע (3 במאי 2009):

ועידת איפא"ק, השדולה הפרו-ישראלית באמריקה, נפתחה לפני שעה קלה והיא נמשכת בשעה זו... השיא כמובן יהיה נאומו של שמעון פרס נשיא המדינה שכבר הגיע לווינגטון ומחר בבוקר... ייצא בהתקפה חריפה מאוד על איראן, הוא יאמר שאיראן מתכוונת לשלוט על מדינות ערב באמצעות נשק גרעיני שנישא על גבי טילים ארוכי טווח, הוא יביע מחויבות עמוקה מאוד של ממשלת ישראל להמשך התהליך המדיני עם הפלסטינים ויאמר שישראל תהיה מוכנה לנהל משא ומתן עם כל מדינה שתכיר בזכות קיומה של מדינה יהודית ומדינה ערבית במזרח התיכון. אלה יהיו עיקרי דבריו של נאום שמעון פרס.

כל הדברים לעיל מדגישים כי לאימים אלו יש פונקציונליות תרבותית של בניית סולידריות חברתית, גם אם המשמעות היא אחוות המאוימים. תופעה מעניינת נוספת הנוגעת בשולי מאמר זה היא התופעה התקשורתית-פוליטית המתבטאת בשיח: פרסום תוכן נאומים ופגישות בטרם התקיימו, כמו במקרה זה שבו הנאום של הנשיא פרס מתפרסם בתקשורת בטרם נאם אותו ומייתר במידת מה את הצורך לשמוע את הנאום עצמו במועדו. כלומר השיח קודם למציאות, ואולי במידת מה מייצר אותה (מכיוון שהתגובות לפרסום תוכני השיח מגיעות לפני שהשיחה

התקיימה). זאת ועוד, בהקשר למאמר נראה איך מעורבים כאן שני זמני עתיד: הקרוב (מועד נאווה של פרס) והרחוק (הפצצה האיראנית).

4. חזון קולקטיבי הוא נרטיבי

כדי לספר את העבר הזיכרון חייב להיות מעוצב בתוך תבנית תרבותית מוכרת. בדרך כלל הוא מקבל צורה של נרטיב, סיפור שיש לו התפתחות עלילתית (ובדרך כלל התחלה, אמצע וסוף), גיבורים שנקראים להתגבר על מכשולים בדרכם וכדומה. הזיכרון הקולקטיבי – כמו כל ייצוג אחר של העבר, אקדמי או פופולרי – לעולם לא יוכל לספר את העבר בדיוק כפי שהתרחש. כל ייצוג של העבר מאופיין בבחירה, בהשמטה ובהבלטה של חלקים בנרטיב, המקשרות אותו להווה ומנחלות במובלע או במודגש מסרים ולקחים. ביצירת הנרטיב נשען הזיכרון הקולקטיבי על מקורות היסטוריים אך עושה זאת ביצירתיות ובסלקטיביות וכך מטשטש את הקו המפריד בין עובדה לבדיון (Zerubavel, 1995).

כמו הבניית הזיכרון גם החזון הקולקטיבי מסופר כנרטיב שבו הסדר הטמפורלי של הסיפור ומשך האירועים משועבדים למטרות הנרטיב. כאן אפשר למצוא שה"סוף" של הנרטיב מקבל מקום בולט על חשבון ההתפתחות אליו (ה"עבר" של הסיפור, שיכול להיות ה"הווה" או אפילו עתיד קרוב יותר). כמובן, גם כאן תהליכי הסלקציה והקונסטרוקציה של הסיפור הם חשובים ומשתנים מקהילה לקהילה על-פי העקרונות שפורטו לעיל (פונקציונליות, הכפיפות לפוליטיקה ולחברה וכדומה). אחת האנלוגיות הבולטות המבנות את הנרטיב הפוליטי בישראל של אותה העת קושרת בין הזיכרון הקולקטיבי ובין החזון הקולקטיבי, כשמנהיגים משווים בין איראן ובין המשטר הנאצי, בין השואה ובין הפצצה האיראנית (נתניהו ערך השוואה זו כמה פעמים אף מעל במת "יד ושם" ביום הזיכרון לשואה ולגבורה). כפי שהראה לבוב (Labov, 1972), שחקר את הסיפור הדבור, האנלוגיות הן חלק מ"אמצעי הערכה" (evaluation) בנרטיב, המעניקים לסיפור את הטעם ואת המשמעות (raison d'être) ואת הזווית האישית. לאנלוגיות אלו כוח ארגומנטטיבי רב (לבנת, 2012), כשחוקרי זיכרון קולקטיבי בתקשורת יראו כיצד העבר הרחוק משמש קנה מידה (yardstick) להעניק משמעות להתרחשויות מהעבר הקרוב ומן ההווה (Edy, 2006). מנגד, ובהמשך לתופעות העמימות בשית, נאמר כי אנלוגיות כאלה מטשטשות את טבעו הלינארי של הזמן ומכניסות אותו למחזור מעגלי ("בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו") ומוציאה את השיח מעיגונו בזמן לזרם על-זמני ואולי אף אל-זמני.

אופיו הנרטיבי של החזון הקולקטיבי מודגש בתהליכי המיון וההבניה של החזון, וכך נבחר סיפור מסוים ובו רכיבים התומכים בו (כמו הטענה "הערבים לא החמיצו הזדמנות להחמיץ הזדמנות", שנשמעת רבות ומתעלמת מהחמצת ההזדמנויות של ישראל), ואילו סיפורים מתחרים, ובהם רכיבים ומשמעויות מתחרים ואפילו סותרים, נדחקים החוצה. בהקשר של הזיכרון הקולקטיבי והנצחת השואה הראה זנדברג (2008) כיצד קבוצות חברתיות למיניהן משתמשות כל אחת בנרטיב אחר ומקנות משמעויות מגוונות לאירועים היסטוריים וממילא גם ללקחים שמן הראוי להפיק מהם (לקחים יהודיים מול לקחים אוניברסליים, מהי גבורה, מרד מול שואה וכדומה). כיוצא בזה אבקש להראות כיצד פועל החזון הקולקטיבי ומשמש קבוצות שונות.

אחת הדוגמאות המעניינות לאופי הנרטיבי של החזון הקולקטיבי ולהבניה החברתית של המציאות הכרוכה בו היא האופן שבו התקשורת מסקרת את הסיכולים – פעולות מניעה של פיגועים נגד ישראלים ("חיילי צה"ל פגעו בחוליה שהתכוונה לשגר טילי קאסם"; "נתפסה חוליה שהתכוונה לבצע פיגועים בנגב"). לכאורה, אין בדיווחים כאלה דיון בחזון העתיד, שהרי מדובר בדיווח על פעולה שהייתה ונגמרה, אלא שמדווחים "מה היה יכול להיות", קרי, דיווח על עתיד אפשרי שרק ידו של צה"ל או יד הגורל מנעו את מימושו הנורא. מבחינה לשונית בהמשך לקישור לאמצעי הערכה על-פי לבוב נצביע על הקשר בין החזון הקולקטיבי ובין מודוסים שמביעים אירועים או מצבים שאין להם קיום במציאות (irrealis), והם קשורים במשאלת לב או חשש מפני העומד לבוא.

כך, לדוגמה, מדווח הכתב הצבאי של ערוץ 2, רוני דניאל ב-16 באפריל:

חיל האוויר תקף בעזה, המבנה הזה **אמור היה לשמש** לאיזו שהיא פעולה של הגייהאד האיסלאמי, בסגנון של תקיפת סיור, בסגנון של ניסיון חטיפה, משהו מהנוסח הזה... כפי ששר הביטחון הודיע אתמול, **נגמור את החג ואז נחשוב מה לעשות** – אז היום המבנה הזה נפגע מן האוויר והתפוצץ שם. **מסכלים אולי ניסיון חטיפה או ניסיון פיגוע וגם מאותתים** שעל כל ירי קסאם **תבוא תגובה ישראלית**, כך זה קרה היום.

כל זה בליווי של צילומים מאזור שהופצץ. כמובן, עיסוק בעתיד שנמנע הוא גם עיסוק בפרוטנציאל העוינות והאויבות של הצד שכנגד, ביכולות שלו ובכוונות שלו (ליבס וקמפף, 2007). בהיבט זה כל דיון בחזון קולקטיבי למזרח התיכון עוסק בכך, אלא שספציפית – עוד יותר מעיסוק באירועים שלא קרו ("מה יקרה כשהגרעין יהיה בידי איראן") – הדיון ב"מה שהיה יכול להיות" חושף את האופי הנרטיבי של החזון הקולקטיבי והדיונים סביבו. עניין נוסף שנחשף כאן, מלבד שאלת המודאליות שכבר נזכרה, הוא המיצוב של תפקידים עיתונאיים. דניאל משתמש בשני ערוצים כדי למצב את מעמדו כמספר יודע-כול של המדיניות הצבאית בישראל. הוא רומז לנו שהוא מקושר למקורות המספקים מידע מהימן על המציאות (דברי שר הביטחון, פרטים על האירוע) וגם שהידע הזה משמש עבורו חומר גלם כדי לחזות את העתיד (תגובות ישראל). הדגמת מומחיות (demonstration of expertise) היא כלי של עיתונאים למצב את מקומם כחשוב בין הקולות הרבים הנשמעים בציבוריות. במה נבדל העיתונאי (כתב/פרשן) מפוליטיקאים? התשובה היא בטון ובנחרצות שבה מדברים הפרשנים המובילים: אנו מלקטים מידע ממקורות שונים, מבצעים הערכת עובדות ומהן גוזרים את ההשלכות לעתיד. מכאן יכולים עיתונאים (ובעיקר פרשנים) למצב את עצמם כ"יודעי כול", שהעתיד גלוי לפניהם. עניין זה נקשר גם ל"שיחתיות" (conversationalization) בחדשות הטלוויזיה, הנובעת בין השאר משינויים טכנולוגיים המאתגרים את הז'אנר ובעקבותיהם החדשות מתבססות על שיחות חופשיות יותר ומתוסרטות פחות (Kroon-Lundell, 2010; Montgomery, 2007). בתוך כך חוקרי השיח המשודר מרבים לשאול על מעמדם של העיתונאים, הפרשנים והמומחים שבאלפנים ועל האופנים שבהם הם ממצבים את סמכותם (Ekström & Kroon-Lundell, 2011; Hamo, 2015; Kroon-Lundell & Eriksson, 2010).

5. הבניית חזון קולקטיבי היא תהליך מתמשך וזו-כיווני

הזיכרון הקולקטיבי נע תמיד בשני כיוונים מנוגדים ומשלימים: מכיוון ההווה אל העבר – הקהילה מבנה את עברה תוך כדי הסתכלות מתוכננת ומכוונת מנקודת מבט עכשווית, הבניה הנקראת זיכרון הנצחתי; ומכיוון העבר אל ההווה – העבר מחלחל אל ההווה ומשתתף בעיצוב השקפת העולם בו, הבניה המכונה זיכרון לא-הנצחתי (Schudson, 1997). רוב מחקרי הזיכרון הקולקטיבי מתמקדים בתהליכי ההבניה של זיכרון הנצחתי (דוגמת מחקרים על אופן הפעולה של התקשורת בימי זיכרון (Meyers et al., 2014)). רק מחקרים מעטים בוחנים את התהליך המשלים של הבניית זיכרון לא-הנצחתי. לדוגמה, נוסק (Nossek, 1994) בחן כיצד מחלחל זיכרון השואה לסיקור אירועי טרור, וצוקרמן (1993) ניתח את פעולת קוד השואה במלחמת המפרץ.

גם החזון הקולקטיבי פועל מול ההווה בשני הכיוונים: מכיוון ההווה אל העתיד – הקהילה מבנה את עתידה תוך כדי הסתכלות מתוכננת ומכוונת מנקודת מבט עכשווית אל העתיד מתוך ניסיון להתכונן אליו ואולי אף להשפיע עליו. סוג זה אפשר לראות במקרים ברורים ברמה הגלובלית באירועים בין-לאומיים כמו "יום כדור הארץ" או ועידות בין-לאומיות בנושאים אקולוגיים, שהם אירועים בהווה המנסים לצפות אל עבר העתיד ולהפוך אותו לטוב יותר. בחקר הלאומיות בעקבות ביליג (Billig, 1995), נהוג להבחין בין לאומיות נלהבת (hot nationalism) ללאומיות בנלית (banal nationalism), בין לאומיות המתבטאת בגלוי ובמוצהר (בעיקר סביב אירועים משמעותיים כמו מלחמות) ובין לאומיות המתקיימת באופן רציף בלי שחשים בה ובאה לידי ביטוי בשטרות כסף, בשמות רחובות וכדומה. בהשאלה משם נכנה את החזון המתוכנן המתבטא בימים כמו "יום כדור הארץ" **הבניית חזון נלהבת וגלויה**. במידה פחותה אך רבת משמעות החזון הקולקטיבי פועל גם בכיוון ההפוך – מכיוון העתיד אל ההווה, כשהעתיד מחלחל אל ההווה ומשתתף בעיצובו, בהשקפת עולם הרווחת בו ובפעולות (פוליטיות/אידיאולוגיות בעיקרן) המתבצעות בו ללא הבלטה באמצעות **הבניית חזון בנלית**.

התבוננות מרוכזת בעתיד (וכפעולה חברתית מאורגנת) – הבניית חזון נלהבת – נובעת בדרך כלל מחשש מאותו עתיד, ובמקרים רבים חזון מתוכנן הוא חזון מכוון קטסטרופה/אפוקליפסה (או ניסיון להימנע מהן). אפשר לראות סוג זה של חזון גם באירועים מכווני שיח כמו נאומים פרוגרמטיים של מנהיגים דוגמת "נאום בר-אילן" של נתניהו או "נאום קהיר" של אובמה, ששניהם הושמעו בזמן המדגם של מחקר זה, זכו לתהודה גדולה בתקשורת ומוסגרו כאירוע מדיה.

תמונה מס' 1: נתניהו בנאום בר-אילן (14 ביוני 2009) – הבניית חזון נלהבת וגלויה

את הסוג השני של החזון הקולקטיבי – הבניית החזון הבנלית – אפשר לראות באופן הופעת העתיד בתוך שיח ההווה גם אם אינו נתפס כעיסוק בציפיות לעתיד, קרי, באופן סמוי. שלא כעתיד המתוכנן כאן המידע על העתיד מעורפל (אין זה כמו נתון מדעי על שינויים אקלימיים), ולכן אי-אפשר לתכנן אותו בבירור. מכאן שהעיסוק בהווה נעשה לפי פנטזיה (במובן של מאוויי נפש) על העתיד המקווה. הדוגמאות הבולטות בעיניי הן ביטויים בתוך השיח הפוליטי הישראלי דוגמת "גושי התנחלויות" ("נמשיך לבנות בגושי ההתנחלויות") – מונח שמשמעותו בשיח הישראלי לגיטימציה להתנחלויות גדולות (כגון אריאל, גוש עציון ומעלה אדומים) מתוך תפיסה של החברה שלפיה בסיום הסכסוך עם הפלסטינים יישארו גושי ההתנחלויות בידי ישראל (אם בתמורה לשטחים אחרים אם לאו). כלומר זהו מצב של קידוד התייחסות מובלעת לעתיד ברמת הלקסיקון, שהתקבל כמינוח המוסכם, וכך שיח העתיד עובר תהליך של טבעון (naturalization) במונחיו של תומפסון (Thompson, 1990) בלי שנטה להבחין שמדובר בתפיסה אידאולוגית שמתארת לא רק מצב קיים אלא אף את עתידו של אותו מצב. תפיסות אלו מכוונות לעבר עתיד שהחברה מקווה לו ומנסות ליצור באמצעות השפה את הלגיטימציה עבורו.

דוגמה אחרת, בהקשר דומה, היא השימוש בעבר במושג "השטחים המוחזקים" (ובהמשך "השטחים הכבושים") לציון הטריטוריות שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים בשנת 1967, מונח שהתקבע כאלפיסה "שטחים" בשיח הישראלי. אפשר לחשוב על דוגמאות נוספות כמו "מלחמת שלום הגליל" או "תהליך השלום" – מושגים שנטבעים בהווה אבל מעידים על התוצאה שלהם (Gavriely-Nuri, 2013). באופן כללי אם הסוג הראשון קשור לפחד מפני אפוקליפסה וקטסטרופה, הרי הסוג השני קשור לפנטזיה של חזון חיובי (התממשות חיובית של החזון כפי שאני רואה אותו).

סיכום: המדיה כסוכן של חזון קולקטיבי

בשנת 2009 עלתה לאוויר סדרת טלוויזיה חדשה של ABC ששמה Flash Forward המספרת כי תושבי כדור הארץ זכו כולם לראות למשך 137 שניות חזיון אפוקליפטי המציג את עתיד העולם לאחר כשישה חודשים (ב-29 באפריל 2010). הכול מנסים לפענח את המראות, וה-FBI מתערב למנוע את הקטסטרופה. בניגוד לעולם הפיקציה, למדיה – הן כשחקן עצמאי והן כבמה לשחקנים פוליטיים אחרים – אין יכולת לחזות את העתיד, עם זאת אין זה מפריע לתקשורת ולדמויות המופיעות בה לעסוק בעתיד הרחוק במידה אינטנסיבית: מחד גיסא חזון אפוקליפטי (מבאג 2000 דרך תרחישי הסארס/שפעת העופות/קדחת תורנית ועד הפצצה הגרעינית), ומאידך גיסא תרחישים אוטופיים (עולם ללא נייר, הבית החכם, אנרגיה ירוקה).

המאמר ניסה להבנות מסגרת תאורטית לחזון קולקטיבי תוך שאיבת מאפיינים מהבניית הזיכרון הקולקטיבי. החידוש במאמר זה מציע להסיט גם תשומת לב מחקרית כלפי העתיד ולבחון כיצד התקשורת מבנה את הנרטיבים השונים סביב העתיד, כיצד הם מתפקדים (functioning) בחברה ומהם יחסי הכוחות סביב הבניה זו (בין המדיה לפוליטיקאים; בין רעיונות שונים ומתחרים בתוך החברה). מחקרים קודמים הציעו הסבר שכותרות וידיעות רבות בתקשורת הישראלית עוסקות בתרחישים בעתיד. רבות מידעיות אלו עוסקות בעתיד הסכסוך הישראלי-פלסטיני. התבוננות

ממוקדת יותר בחזון הקולקטיבי שמציעה המדיה הישראלית לפתרון הסכסוך האזורי תלמד על הכוח הרטורי העצום של החזון הקולקטיבי הנשקף במדיה. חזון זה, למרות שברמה ההצהרתית הגלויה עוסק בשלום, בחלוקה ובפְּשָׁרָה, הרי ברמת העומק נראה שהוא מבוסס על אימה ועל הפחדה שאינן מאפשרות לחתור לפיוס וליצור שיח שלום. בתקופת מקרה הבוחן הזה – 100 הימים הראשונים לממשלת נתניהו – במקביל לדיון בעתיד הסכסוך הופיעו ידיעות רבות בתקשורת על "שפעת החזירים" שפרצה באותה עת. גם כאן, כמו בסיקור הסכסוך, הידיעות היו מטילות אימה (זהו מקרה בוחן שראוי למחקר נפרד). מכאן נראה שאחד המאפיינים של החזון הקולקטיבי במדיה הוא הדרמה והעצמת הפחד כמרכיב יסודי בראייה בחדשות מוצר שיש לשווקו באריזה מושכת. העתיד הוא כר נרחב לספקולציות ולדרמה, מכיוון שדיווח על העתיד הוא סימולקרה – מסמן שאין לו מסומן במציאות. סימולקרה כזה מאפשר הן לפוליטיקאים והן לעיתונאים כחלק ממוסד המדיה, אנשי "הרשות הרביעית", להדגים מומחיות (demonstration of expertise) ולהופיע בציבור כמי שבידיהם המפתחות לאירועי העתיד.

מן הצד הלשוני חמשת המרכיבים שבאמצעותם נותח שיח העתיד נקשרים לתופעות המתבטאות בשפה ולשימושים החברתיים בה. התיווך של החזון הקולקטיבי כתוצר חברתי-פוליטי נקשר לחיבור שבין פעולות דיבור הצהרתיות לפעולות דיבור התחייבותיות; הקונקרטיזציה של החזון נקשרת בשאלות של מודאליות – הן אפיסטמית והן דאונטית – קרי, מידת הוודאות של הדובר והיחס בין הטקסט שהוא משמיע ובין המציאות המצויה והרצויה; היותו של החזון הקולקטיבי פונקציונלי נקשרת בשאלת העמימות בשיח הן ביחס לכוונת הדובר הן ביחס לשאלת הקהלים שאליהם הוא פונה, והן בערבוב וטשטוש של בין-זמניות ועל-זמניות; הנרטיביות של החזון מתקשרת לאמצעי הערכה המכוננים את הנרטיב ולמודוסים איריאליס, והתבוננות בחזון כשיח מתמשך ודו-כיווני חשפה את כיצד הוא מתבטא בקידוד בלקסיקון ובמטענים האידאולוגיים המובלעים במילות מפתח.

משמעויות ביקורתיות של מושג החזון הקולקטיבי אפשר לשאוב מהמשפט הפותח את ספרו של תאורטיקן מדע המדינה, קרל שמיט (Carl Schmitt, 2005 [1922]), **תאולוגיה פוליטית**: *The sovereign is he who decides on the exception (i.e., on the emergency): 5*, כלומר הריבון מכריע בעתות חירום ויכול לסמן עבור החברה מתי מתקיים מצב חירום כזה. הציבור תלוי בבעלי הכוח לשרטט לו את הסכנות הרובצות לפתחה של החברה, והמדיה משמשת סוכן מרכזי להפצת מידע זה. יתרה מכך, גרבנר וגרוס (Gerbner & Gross, 1976) טענו כי אנשים החשופים לאלימות סימבולית רבה בטלוויזיה תופסים את העולם כמקום אלים שבו סיכוייהם להיפגע מאירוע אלים גבוהים מאלו של מי שממעט לצפות בטלוויזיה. אמנם השניים בחנו את החשיפה הממשית לאלימות בתקשורת ומחקר זה עוסק במושג שהוא מעורפל יותר – חשיפה לחזון קולקטיבי של אפוקליפסה – אולם אבקש לטעון כי השיח הנוצר סביב העתיד מגביר את החשש מפני העולם האלים שמסביב ומקטין את הסיכוי לפתיחות לדיאלוג עמו. עניין זה ראוי שייבדק במחקרי המשך.

החזון הקולקטיבי בכלל והישראלי בפרט מגבירים את הדרמה. נכון כי בעולם אורבות סכנות, והיערכות לקראת חששות עתידיים היא חלק מתפיסת העתיד, אולם השאלה הנשאלת היא עד כמה זהו שיח של נבואה המגשימה את עצמה: אני תופס את האויב שלי כמי שמסוגל למעשים

האכזריים ביותר, שכוונותיו להשמדתי המוחלטת, אני מתנהג אליו ככזה והוא, בתורו, מגיב, וכך חוזר במעגל קסמים היוצר את ספרת ההפחדה. בתוך סביבה רווית מדיה, שבה התחרות גוברת, נראה שבחירה בתרחישים אפוקליפטיים – התרחישים הגרועים מכול – מסייעת בטווח הקצר לקדם את החדשות כתוצר המושך תשומת לב (וכך להגדיל את כוחו של אמצעי התקשורת), אך בטווח ארוך תרחישים אלו מטשטשים את ספקטרום גוני הביניים וצובעים את העולם בשחור ולבן: "הלנו אתה אם לצרינו?" "אשרי אדם מפחד תמיד" כדברי משלי: אשרי אזרח היודע להבחין בין הפחדה והעצמת הפחד ובין דיון המביא בחשבון קשת של אפשרויות מציאות, גם אם אינן כה דרמטיות ומושכות רייטינג.

מראי מקום

אברבך, ל' (25 בפברואר 2010). "חדשות 2 היא חברה גדולה שתספק שירותים לכל החברות".

גלובס. אוחר ב-19 בדצמבר 2015 מן האתר:

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000541877>

הוועדה הישראלית למדרוג (2009). נתוני צפייה. אוחר ב-19 בדצמבר 2015 מן האתר:

<http://212.150.52.211/scripts/rating10.asp>

זנדברג, א' (2008). בין חורבן לניצחון: משמעות השואה בראי העיתונים היומיים בישראל

1948-2000. בתוך מ' נייגר, מ' בלונדהיים ות' ליבס (עורכים), **סיקור כסיפור: מבטים על שיח**

התקשורת בישראל. ירושלים: מאגנס ומכון סמארט, עמ' 191-215.

חמו מ' (בדפוס). "נדמה לי שצריך לומר": דפוס מיצוב בשיח מטא-תקשורתי בחדשות הטלוויזיה

בישראל. **עיונים בשפה וחברה**. קובץ זה.

כהן, א' (25 בפברואר 2010). ואם לא ניבהל מהפצצה. **הארץ**. אוחר לאחרונה ב-19 בדצמבר

2015: <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1190731>

לבנת, ז' (תשס"ט). אנטומיה של עמימות ממלכתית: מבט לשוני-רטורי על "נאום ההתנתקות".

בתוך: י' גתי (עורך). **מילה בסלע: רטוריקה עכשווית**. עמק יזרעאל: עמק יזרעאל, עמ'

65-87.

לבנת, ז' (2012). "כמו בסרטים": כוחה הארגומנטטיבי של אנאלוגיה בשיח הציבורי. בתוך: מ'

חמו, מ' בלונדהיים ות' ליבס (עורכים). **תקשורת כשיח: עיונים בשפה ובמדיה**. ירושלים:

מאגנס, עמ' 204-222.

לבנת, ז' (תשע"ה). דיאלוגיות בשיח הפוליטי: אל מי דיבר נתניהו בנאום בר אילן? **חלקת לשון**,

47, עמ' 120-142.

ליבס, ת' וז' קמפף (2007). שחור, לבן וגוונים של אפור: פלסטינים בתקשורת באינתיפאדה

השנייה. **מסגרות מדיה**, 1, עמ' 1-26.

צוקרמן, מ' (1993). **שואה בחדר האטום: השואה בעיתונות הישראלית בתקופת מלחמת המפרץ**.

תל אביב: הוצאת המחבר.

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on origin and spread of nationalism*. London, UK: Verso.
- Barnhurst, K. G. (2011). The problem of modern time in American journalism. *KronoScope* 11 (1-2), pp. 98-123.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London, UK: Sage.
- Cohen, A. (2010). *The worst-kept secret: Israel's bargain with the bomb*. New York, NY: Columbia University Press.
- Edy, J. A. (1999). Journalistic uses of collective memory. *Journal of Communication* 49 (2), pp. 71-85.
- Edy, J. A. (2006). *Troubled pasts: News and the collective memory of social unrest*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Ekström, M., & Å. Kroon-Kundell (2011). The joint construction of journalistic expert identity in studio interactions between journalists on TV news. *Text & Talk* 31, pp. 661-681.
- Gavriely-Nuri, D. (2013). *The normalization of war in Israeli discourse, 1967-2008*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Gerbner, G., & L. Gross (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication* 26 (2), pp. 172-194.
- Grusin, R. (2010). *Premediation: Affect and mediality after 9/11*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Hamo, M. (2015). Follow-ups in political discourse: Explorations across contexts and discourse domains. In: E. Weizman, & A. Fetzer (Eds.), *Follow-ups in political discourse*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, pp. 57-80.
- Jaworski, A., R. Fitzgerald, & D. Morris (2003a). Certainty and speculation in news reporting of the future: The execution of Timothy McVeigh. *Discourse Studies* 5 (1), pp. 33-49.

- Jaworski, A., R. Fitzgerald, D. Morris, & D. Galinsky (2003b). Beyond recency: The discourse of the future in BBC Radio News. *Belgian Journal of English Language and Literature*. New series I, pp. 61-72.
- Jaworski, A., R. Fitzgerald, & D. Morris (2004). Radio leaks – Presenting and contesting leaks in radio news broadcast. *Journalism* 5 (2), pp. 183-202.
- Katriel, T. (1993). 'Our future is where our past is': Studying heritage museums as a performative and ideological arena. *Communication Monographs* 60 (1), pp. 69-75.
- Katriel, T. (1997). *Performing the past: A study of Israeli settlement museums*. Albany, NY: SUNY Press.
- Kroon-Lundell, Å., & G. Eriksson (2010). Interviews as communicative resources in news and current affairs broadcasts. *Journalism Studies* 11, pp. 20-35.
- Labov, W. (1972). *Language in the inner city*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Lasswell, H. (1941). The Garrison State. *The American Journal of Sociology* 46 (4), pp. 455-468.
- Marriott, S. (2007). *Live television: Time, space and the broadcast event*. London, UK: Sage.
- Meyers, O., E. Zandberg, & M. Neiger (2009). Prime time commemoration: An analysis of television broadcasts on Israel's Memorial Day for the Holocaust and the Heroism. *Journal of Communication* 59, pp. 456-480.
- Meyers, O., E. Zandberg, & M. Neiger (2014). *Communicating awe: Media memory and Holocaust commemoration*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Montgomery, M. (2007). *The discourse of broadcast news: A linguistic approach*. London, UK: Routledge.
- Montgomery, M. (2008). The discourse of the broadcast news interview. *Journalism Studies* 9, pp. 260-277.
- Neiger, M. (2007). Media oracles: The political import and cultural significance of news referring to the future. *Journalism: Theory, Practice & Criticism* 8 (3),

pp. 326-338.

Neiger, M., O. Meyers, & E. Zandberg (2011). On media memory: Editors' introduction. In: M. Neiger, O. Meyers, & E. Zandberg (Eds.), *On media memory*. London, UK: Palgrave Macmillan, pp. 1-24.

News (2014). Merriam Webster Online. Retrieved May 8, 2016 from: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/news>

Nossek, H. (1994). The narrative role of the Holocaust and the State of Israel in the coverage of salient terrorist events in the Israeli press. *Journal of Narrative and Life History* 4, pp. 119-134.

Oddo, J. (2013). Precontextualization and the rhetoric of futurity: Foretelling Colin Powell's UN address on NBC News. *Discourse & Communication* 7 (1), pp. 25-53.

Patterson, T. E. (1998). Time and news: The media's limitations as an instrument of democracy. *International Political Science Review* 19, pp. 55-68.

Reich, Z., & Y. Godler (2014). A time of uncertainty: The effects of reporters' time schedule on their work. *Journalism Studies* 15, pp. 607-618.

Schudson, M. (1997). Lives, laws, and language: Commemorative versus non-commemorative forms of effective public memory. *The Communication Review* 2, pp. 3-17.

Schmitt, C. (2005 [1922]). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty*. (Trans. George Schwab). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Shandler, J. (1999). *While America watches: Televising the Holocaust*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Strenger, C. (2004). *The designed self*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Sturken, M. (1997). *Tangled memories: The Vietnam War, the AIDS epidemic, and the politics of remembering*. Berkeley, CA: University of California Press.

Tenenboim-Weinblatt, K., & M. Neiger (2015). Print is future, online is past: Cross-media analysis of temporal orientations in the news. *Communication Research* 42 (8), pp. 1047-1067.

- Thompson, J. B. (1990). *Ideology and modern culture*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- White, H. (1974). The historical text as a literary artifact. *Clio* 3 (3), pp. 277-303.
- Wolfsfeld, G. (1997). *Media and political conflict: News from the Middle East*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Wolfsfeld, G. (2004) *Media and the path to peace*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Young, J. E. (1993). *The texture of memory: Holocaust memorials and meaning*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Zelizer, B., & K. Tenenboim-Weinblatt (2014). Journalism's memory work. In: B. Zelizer, & K. Tenenboim-Weinblatt (Eds.), *Journalism and memory*. London, UK: Palgrave Macmillan, pp. 1-15.
- Zerubavel, Y. (1995). *Recovered roots: Collective memory and the making of Israeli national tradition*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

פרופ' מוטי נייגר הוא דיקן בית הספר לתקשורת במכללה האקדמית נתניה. שימש בעבר יו"ר האגודה הישראלית לתקשורת ועורך מייסד של "מסגרות מדיה: כתב עת ישראלי לתקשורת". היום משמש יו"ר ועדת המקצוע "תקשורת וחברה" במשרד החינוך. בין תחומי מחקרו: זיכרון קולקטיבי, עיתונאות בעת משבר וקונפליקט, תרבות פופולרית וחקר מתווכי התרבות. הכתובת להתקשרות: mottin@netanya.ac.il